

Г. Б. Тимохова

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ТІНЬОВОЇ ОСВІТИ

У статті зроблена спроба показати загрози для виконання нового Закону про вищу освіту в Україні. Досліджено негативні наслідки соціального капіталу, доводячи, зниження інституційного довіри до реформ системи освіти відбувається завдяки, зміцненню інституційних мутантів освіти. Зростання ринку тіньового освіти, пов'язані з цим фінансові витрати приватних осіб і сімей, а також побоювання щодо можливого неналежного виконання викладачем своїх професійних обов'язків і корупції серед вчителів знижують рівень довіри до реформ освіти.

Ключові слова: соціальний капітал, людський капітал, тіньова економіка освіти, інституційна пастка, довіра до реформ.

Тимохова Г. Б. Проблемы формирования социального капитала в контексте развития института теневого образования

В статье сделана попытка показать угрозы для выполнения нового Закона о высшем образовании в Украине. Исследованы отрицательные последствия социального капитала, доказывая, снижение институционального доверия к реформам системы образования происходит благодаря, укреплению институциональных мутантов образования. Рост рынка теневого образования, связанные с этим финансовые затраты частных лиц и семей, а также опасения в отношении возможного ненадлежащего выполнения преподавателем своих профессиональных обязанностей и коррупции среди учителей снижают уровень доверия к реформам образования.

Ключевые слова: социальный капитал, человеческий капитал, теневая экономика образования, институциональная ловушка, доверие к реформам.

Тymokhova Halyna. The problems of social capital formation in a context of the development of the institute of shadow education

The article attempts to show the threats to the legislative act implementation on Higher Education in Ukraine. The negative effects of social capital are

investigated, proving that the reduction of institutional confidence in the reforms of the education system is due to the strengthening of institutional educational mutants. The growth of the shadow education market, the financial costs of individuals and families, as well as concerns about the teacher's inadequate performance of his professional duties and corruption among teachers, reduces the level of confidence in educational reforms.

Keywords: social capital, human capital, shadow economy of education, institutional trap, trust in reforms.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні питання прикладного застосування концепції соціального капіталу розкрито в низці наукових робіт і публікацій дослідниками С. Вассермана, Б. Веллмана, І. Діскіна, М. Горожанкіна, О. Грішнкової, Ж. Ігнатенко, П. Іпатова, О. Конькова, О. Конєва, А. Ланцман, А. Ляско, Л. Поліщук, Д. Попова, В. Радаєва, С. Ракші, Л. Робісон, С. Сміт, Дж. Собель, М. Семикіної, О. Татарко, Н. Лебедевої, М. Фейзби, С. Штирбул та ін.

Мета даного дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні розвитку економіку тіньової освіти, як наслідок негативного впливу соціального капіталу при зніженні довіри до суспільства до освітніх реформ.

Основні результати дослідження. Інститут освіти у своїй діяльності орієнтується на задоволення, реалізацію таких соціально важливих потреб, як потреба економічної сфери в підготовці професійних кадрів працівників, потреба населення в здобутті освіти відповідно до запитів часу й суспільства, потреба держави в політичній соціалізації населення щодо політичного устрою країни тощо. Інформаційно-технологічний розвиток сучасного суспільства зумовлює потребу в постійному оновленні знань та підвищенні кваліфікації, що перетворює освіту в неперервний процес протягом усього життя індивіда. Прийнятий у першому читанні проект Закону України «Про освіту» містить чимало позитивних моментів, які у разі належної імплементації здатні вивести вітчизняну освіту на якісно новий рівень, відповідний вимогам часу. Серед таких позитивних моментів можна відзначити: впровадження інклюзивної освіти; законодавче визнання формальної, неформальної та інформальної (самоорганізовуваної, самостійної)

освіти. Передбачено механізми визнання результатів неформальної освіти та інформального навчання у системі формальної освіти. Це розширює можливості громадян щодо здобуття освіти. Законопроектом вперше в Україні гарантується право вибору для здобувачів освіти, перш за все – середньої, що відповідає вимогам Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Профілізація старшої школи як крок до кращої підготовки молоді до самостійного життя, успішної трудової діяльності; запровадження громадського контролю на всіх освітніх рівнях; оновлення системи забезпечення якості відповідно до європейських вимог.

Закон рамковий, він окреслює тенденції змін і регламентує подальше реформування освітніх галузей, а також служить підґрунтям для ухвалення законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», зміни до закону «Про вищу освіту».

Але поза увагою нового закону залишилися питання приватного додаткового навчання. Або як її визначають дослідники, тіньової освіти. Фактори, які впливають на зростання, тіньової освіти різноманітні, але у всіх країнах воно серйозно відбивається на подальшому навчанні і заробітку. Сім'ї, які володіють необхідними ресурсами, можуть дозволити собі не тільки більше за кількістю, але і краще за якістю додаткове навчання. Діти, що мають доступ до такого навчання, можуть краще вчитися в школі і в підсумку мати більш високу заробітну плату. І навпаки, діти з сімей з нижчим доходом, які не мають таких можливостей, можуть не «встигати» за своїми однокласниками і можуть кинути школу в більш ранньому віці. Приватне навчання також безпосередньо впливає на дохід репетиторів, забезпечуючи зайнятість і дохід для широкого кола професіоналів, що працюють з різними віковими групами. Як зазначає О. М. Хмелевська, ефективне функціонування інституту освіти може забезпечуватися завдяки знаходженню балансу між необхідністю підтримувати стабільність своєї структури і необхідністю змінюватись відповідно до вимог часу, що висуваються суспільством і певними соціальними групами[1].

Поряд із зовнішніми вимогами, існують ще й внутрішні, вимоги власне інституту, які можуть виступати як обмеження, з боку структурних підсистем, щодо виконуваних функцій, що обумовлені стійкими взаємозв'язками.

Вплив тіньового освіти може бути дуже різнобічним: від досягнення більш високих академічних/навчальних результатів і формування в учнів більш міцних навичок і умінь, що може підвищити, в тому числі, і ефективність самої системи освіти, до посилення нерівності в суспільстві і підриву ідеї соціальної єдності. Репетиторські послуги, які надаються на платній основі юридичними та фізичними особами, включені у сферу виробництва СНР, оскільки: виробництво послуг обмежено видами діяльності, які можуть здійснюватися однією одиницею для забезпечення вигід іншій одиниці; межі сфери виробництва у СНР включають як вид діяльності виробництво товарів та послуг, які надаються виробниками для інших одиниць; послуга повинна мати ринкову вартість [2].

Таким чином, платні репетиторські послуги можуть потрапляти під категорію «економіка, що не спостерігається», тобто така діяльність має неформальний характер, не охоплюється обстеженнями формальної економіки або відбувається ухилення від сплати податків [2].

У контексті нашого дослідження можна зробити припущення, що розвиток інституту тіньової освіти є наслідком деформованого соціального капіталу, як прояв недовіри до якості освітніх послуг та недосконалістю та слабкістю системи освіти. Тому що, університети системно здійснюють «віртуозну інституційну мімікрію, намагаючись відповідати всім формальним правилам та нормам при порушенні самого духу освіти» [3, с. 30]. Вважається, що шкільного навчання недостатньо для успішної здачі іспитів, що і призводить до того, що учні йдуть до репетиторів. Але тоді вчителі припускають, що учні займаються з репетиторами, а тому витрачають менше сил на проведення уроків. Як основні причини розширення тіньової освіти дослідники розглядають: національні освітні реформи; масовізацію вищої освіти; зростання академічної та соціальної конкуренції; зміну

мовної політики; коригування національних нормативно-правових актів з питань приватного репетиторства [4–7].

В українському дослідницькому просторі, поки що ж, на жаль, панують спрощені, поверхові уявлення щодо реальних масштабів і особливостей такого складного системного явища, яким є тіньова економіка освіти. У багатьох країнах репетиторство діє на професійній основі: репетитори об'єднуються у асоціації, створюють центри, компанії, у тому числі з міжнародною участю. Окремі репетиторські компанії мають власні дослідницькі структури. Сучасна індустрія репетиторства намагається використовувати усі демонстраційні можливості. Наприклад, у Гонконзі репетитори активно рекламують свої послуги: на будинках, громадському транспорті розміщені портрети тих із них, хто збирає великі аудиторії слухачів (іноді до 100 осіб одночасно) та є кумирами для школярів на зразок поп-зірок. У країнах Азії репетиторство перетворилося на великий бізнес, тому окремі репетитори стають мільонерами.

Багаторічні традиції платних репетиторських послуг у більшості країн Східної Азії дослідники пов'язують із конфуціанською моделлю світорозуміння, відповідно до якої людська натура потребує постійного самовдосконалення, а освіта, кваліфікація і працьовитість є основними шляхами досягнення особистого і сімейного благополуччя. Індустрія репетиторства розвивається за рахунок усіх можливих каналів комунікації, а використання платного online-навчання наразі не має географічних кордонів – репетитори та їхні клієнти можуть знаходитися не тільки у різних країнах, а навіть на різних континентах, як у випадку репетиторських компаній з Індії, що надають послуги учням Англії та США [5; 6].

Висновки. Доки ми не вникнемо в глибинну сутність явища, яке можна умовно позначити поняттям «тіньова економіка освіти», доти ми обмежуватимемось «імітаційно-профанаційною» політикою боротьби з проявами «тіньових» процесів, на кшталт сумнозвісної антибукетної кампанії літа 2004 року. Як нами були зазначено раніше, основною причиною даних інституційних дисфункцій, є те, що, в Україні відсутній контроль людини як члена суспільства над тими, хто виробляє

і впроваджує в господарську дійсність офіційні інститути, що регулюють зміст усіх соціально-економічних транзакцій [7]. Відповідно до К. Ерроу «практично кожна комерційна транзакція містить у собі елемент довіри». Він також вважає, що «існують підстави стверджувати, що економічну відсталість значною мірою можна пояснити дефіцитом взаємної довіри» [8, с. 357]. Такі довірчі блага, як освітні послуги, не можна виміряти й оцінити. Крім того, особливістю ринку освітніх послуг є робота з асиметричною та неповною інформацією, а його суб'єкти можуть виявляти недобросовісну та опортуністичну поведінку. На жаль, сучасна ситуація в освіті свідчить про домінування неефективних норм, які гальмують розвиток освіти та зніжують рівень довіри до освітніх реформ. Одним із можливих виходів із такої ситуації може бути еволюційний сценарій, який не передбачає втручання та будь-яких активних дій. Фактично йдеться про те, що неефективний інститут повинен сам собою поступово зникнути. Отже, з розвитком ринку праці неефективно буде вкладати гроші в освіту, яка не користуватиметься попитом. Таким чином, потенціал пастки розпорошиться.

Література

1. Хмелевська О. М. Репетиторство як складова тіньової освіти та можливості його оцінювання в Україні / О. М. Хмелевська // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 1. – С. 37–53.
2. Система национальных счетов 2008 (документ ST/ESA/STAT/SER.F/2/Rev.5) / ЕС, IMF, OECD, UN, WB; пер. с англ.; общ. ред. Ю.Н. Иванова – Нью-Йорк, 2012. – 827 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>
3. Балацкий Е. Институциональные конфликты в сфере высшего образования / Е. Балацкий // Свободная мысль-XXI. – 2005. – № 11. – С. 23–38.
4. Yung K.W.-H., Bray M. Shadow Education: Features, Expansion and Implications / Making sense of education in post-handover Hong Kong: Achievements and challenges. – Т.К.С. Tse & M. Lee (Eds.). – London : Routledge, 2017. – P. 95–111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/31424353/Shadow_education_Features_expansion_and_implications

5. Shin K., Leem H.N., Lim H. No Shadow, No Worry. World Without Worries about Shadow Education (WWWSE): Helping a Nation Rethink its Approach to Education / Centre for Asian Philanthropy and Society (CAPS), 2015. – 15 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asiacps.org/documents/CAPS_CS_WWWSE.pdf
6. King C. Experiencing Shadow Education: The Rural Gambian Context / Master's Capstone Projects 19. – 2012. – 49 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scholarworks.umass.edu/cie_capstones/19
7. Тимохова Г. Б. Предпосылки формирования институционального доверия к реформам в сфере образования / Г. Б. Тимохова, А. Е. Ильченко // Вчені зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Харків, – 2017. – Т. 24. – С. 151–162
8. Arrow K. J. Gifts and Exchanges / Kenneth J. Arrow // Philosophy & Public Affairs. – 1972. – Vol. 1 (No. 4). – P. 343–362.

References

1. Xmelevs'ka O. M. Repety'torstvo yak skladova tin'ovoyi osvity' ta mozhly'vosti jogo ocynuyannya v Ukraini / O. M. Xmelevs'ka // Demografiya ta social'na ekonomika. – 2017. – # 1. – S. 37–53.
2. Sy'stema nacy'onal'nykh schetov 2008 (dokument ST/ESA/STAT/SER.F/2/Rev.5) / EC, IMF, OECD, UN, WB; per. s angl.; obshh. red. Yu.N. Y'vanova – N'yu-York, 2012. – 827 s. [Elektronny'j resurs]. – Rezhym dostupu: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>
3. Balaczky'j E. Y'nsty'tucy'onal'nye konfly'kty v sfere vysshego obrazovany'ya E. Balaczky'j Svobodnaya mysl' – XXI. – 2005. – # 11. – S. 23–38.
4. Yung K.W.-H., Bray M. Shadow Education: Features, Expansion and Implications / Making sense of education in post-handover Hong Kong: Achievements and challenges. – T.K.C. Tse & M. Lee (Eds.). – London : Routledge, 2017. – P. 95–111 [Elektronny'j resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.academia.edu/31424353/Shadow_education_Features_expansion_and_implications
5. Shin K., Leem H.N., Lim H. No Shadow, No Worry. World Without Worries about Shadow Education (WWWSE): Helping a Nation Rethink its Approach to Education / Centre for Asian Philanthropy and Society (CAPS), 2015. – 15 r. [Elektronny'j resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.asiacps.org/documents/CAPS_CS_WWWSE.pdf
6. King C. Experiencing Shadow Education: The Rural Gambian Context /

Master's Capstone Projects 19. – 2012. – 49 r. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://scholarworks.umass.edu/cie_capstones/19

7. Ty'moxova G.B., Y'l'chenko A.E. Predposylky' formu'rovany'ya y'nsty'tucy'onal'nogo dovery'ya k reformam v sfere obrazovany'ya / G.B.Ty'moxova, A.E. Y'l'chenko // Vcheni zap. Xarkiv. gumanitar. un-tu «Nar. ukr. akad.». – Xar'kov, – 2017. – T. 24. – S. 151–162

8. Arrow K. J. Gifts and Exchanges / Kenneth J. Arrow // Philosophy & Public Affairs. – 1972. – Vol. 1 (No. 4). – P. 343–362.